

Östra Blekinge och Södra Möre: Brömsehus i historien

Borgar började byggas vid kusten

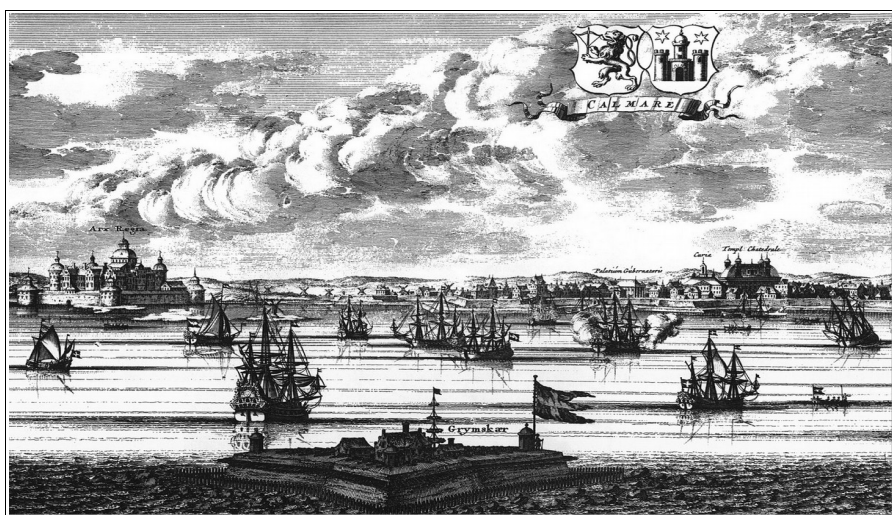
Under 1400-talet förändrades det strategiska läget för befästa platser i de centrala delarna av landskapet. Fienden kom i allt högre grad seglande i Östersjön. De nya borgar som kom till lades i fler fall vid kusten. Brömsehus var en gränzburg som byggdes under Valdemar Atterdag 1360-66. Valdemar hade lagt under sig Gotland och Öland vid ett krigståg 1361 och tog kontrollen över Skånelandskapen. Några stridigheter i Blekinge omnämns inte. Konstruktionen kallas för en motteborg, en hög kulle ofta konstgjord, på vars topp finns ett befästningstorn, kastal, av trä eller ibland av sten. Den omgavs av vallgrav, ringmur eller jordvall med palissad.

Segelleden genom Kalmarsund

Under 1400-talet var det nya skeppstyper som Hansakoggen som dominerade handelssjöfarten i Östersjön. Hansan och de tyska östersjöstäderna dominerade, men man hade konkurrerande intressen från de skandinaviska länderna och besvär med sjörövare. Segelleden genom Kalmarsund tappade i betydelse och därmed förlorade Brömsehus en del av sitt strategiska läge jämfört med andra hamnlägen i Blekinge och östra Skåne.

Fram till Kalmarunionen 1397

Läget i Sverige var oroligt i Sverige och stormännen växlade vid makten och inflytandet. Kalmar kontrollerades under en tid av Albrekt av Mecklenburg och drotsen Bo Jonsson Grip. Albrekt tillfångatogs 1389 vid ett slag i Västergötland och drottning Margareta behärskade därefter större delen av Sverige, men i Östersjön fortsatte stridigheterna och sjöröveriet. Mecklenburgarna inledde en handelsblockad med hjälp av den tidigare svenska kungen Albrekt och Vitaliebröderna som härjade på Östersjön.

Kalmar var en väl befäst stad

Kalmarunionen

1397 kröntes den omyndige Erik av Pommern i Kalmar och Kalmarunionen bildas. Margareta behöll makten tills hon avled 1412 och Erik av Pommern tillträdde. Men det var hans gemål

drottning Filippa som hade störst ansvar för Sverige då Erik var upptagen av andra frågor och inte besökte unionens svenska delar. Filippa avled 1430 och det är efter detta årtal som missnöjet mot unionen växer när Erik favoriserar viktiga poster och förlänningar i Sverige till tyska och danska stormän och biskopar. Kalmar är starkt befäst och klarar av att stå emot belägringar och erövringsförsök.

Engelbrektsupproret 1434-36

Det andra Engelbrektsupproret utspelar sig på vintern 1436. Brömsehus intas och en ny hövitsman utses, enligt Engelbrektskrönikan är det Nisse Bagge Bottorp, som hade ett gods strax utanför Kalmar. Historieskrivningen går något isär, men ledare vid övertagandet av Brömsehus i januari 1436 är förmodligen Nils Stensson, en av bröderna i släkten Natt och Dag. Det snabba fälttåget som består av legosoldater drar vidare till Lyckåborg och för en uppgörelse i Ronneby och sedan vidare till Skåne och Halland. De äldre bröderna Stensson blir förlänade Kalmar i samarbete med unionskungen Erik. Makten hade glidit alltmer över till de svenska och danska riksråden och snart blev Erik avsatt och tar sin tillflykt som sjörövare med bas på Visborg på Gotland.

Engelbrekts inflytande som upprorsledare var försvagat även om han samarbetade med Nils Stensson och hyllades som en hjälte efter att han blivit mördad samma år. Därefter försvinner Brömsehus ur den synliga historien. Om borgen brändes ner 1436 eller om den mera långsamt blev en övergiven ruin råder det tveksamhet kring. Platsen vid Brömsebäcks utlopp fortsatte vara någon form av gräns även under Kalmarunionen och blev en riktig nationsgräns efter 1520. En liten holme mitt i bäckfåran fick utgöra mötesplats för fördrag och fredsuppgörelser.

Sören Norbys skånska uppror

Gustav Vasa gjorde slut på Kalmarunionen 1520. Men det var inte bara Gustav Vasa som ville bli av med Kristian II:s styre. Fredrik I fick makten 1523 i spetsen för en regering i Köpenhamn som dominerades av adelns intressen.

På Gotland var Sören Norby hövitsman, fortfarande anhängare till Kristian II, och han kom att bli en av ledarna för det skånska upproret 1525. Allmogen i Blekinge och Skåne var missnöjda med nya skatter och man kan här se likheterna mellan upproren i de skogrika gränstrakterna i Skåne och Blekinge 1523-25 och Småland 1542-43 som går under namnet Dacke-fejden. Bönder som bodde i gränstrakterna drogs in i det politiska spelet.

Kristian II var för en del sociala reformer och det uppfattades som att han i någon mån var böndernas vän i motsats till de kungar som kom efter honom. Hans allierade Sören Norby valde Sölvesborg och Åhus som huvudmål för angrepp i Skåne. Transportvägarna av knektar dit från Gotland gick genom Kalmarsund. Enligt olika beskrivningar hade Sören Norby ett starkt stöd hos bönderna i hela Skåne. Han hyllades av listerborna och blekingarna på Hjortsbergatinget. Blekingeborna uppträdde aggressivt och kapade skutor för kalmarborgare. Det gamla förbundet med Varend förnyades. Göingarna fortsatte vägra betala "kongeskatt". Flera borgar i nordöstra Skåne ska ha härjats och blivit brända.

Sören Norby fick sina anhängare i skogsbygderna, där adelsregimens pålagor drabbade hårdast. Dackefejden 1542-1543 och en rad oroligheter i de småländska gränsbygderna åren 1506, 1520-21 och 1535- 1536 hör ihop med oron och upproren i Skåne åren och kan räknas in i samma händelsekedja. Hur mycket den östligaste delen av Blekinge och Småland var indraget är oklart, men samma motsättningar fanns här mellan slättbönder och skogsbönder.

Gustav Vasa 1541 – kungamötet i Brömsebro

Gustav Vasa och Kristian III hade efter grevefejden i Danmark kommit i otal med varandra och de beslutade att träffas vid Brömsebro den 15 september 1541 för att reda ut tvisterna. Fördraget i Brömsebro innebar en allians mot den tyskromerska kejsaren Karl V. I avtalet stod även att man skulle hjälpa varandra mot upprorsrörelser, vilket fick sin betydelse för Kristian III:s stöd till Gustav Vasa under Dackefejden. Freds- och förbundstraktat skulle gälla på 50 år, då båda länderna skulle bistå varandra om yttre fiende hotade. Det varade i 22 år tills deras efterträdare startade det nordiska sjuårskriget 1563.

Lyckåborg och Avaskär

Lyckå var en medeltida stad vid Lyckebyåns mynning. Staden står omnämnd första gången 1449, året då Claus Nielsen Sparre förvärvade några tomter i dess södra utkant, där han lät bygga sig en gård och anlägga en mindre borg. Han var fogde åt Ivar Axelsson Tott och som hövitsman över Lyckå län vilket bestod av östra Blekinge.

Ett slott uppfördes ovanpå borgen år 1545, efter att danske kung Kristian III beordrat dåvarande borgherren Ebbe Knudsen Ulfeldt, att han skulle bygga ett nytt "fast hus" av sten, som bättre kunde stå emot böndernas angrepp ifall de gjorde uppror. Det förstärkta fästet stod klart 1560. År 1507 bedrev det svenska riksrådet Åke Hansson Natt och Dag härjningståg i Blekinge, bland annat mot Lyckå. Blekingarna gjorde vad man kunde för att hindra svenskarna, de bröt broar och lade försåt men staden och slottet föll. Allt av värde togs av de plundrande svenskarna innan de brände Lyckå. Staden återuppstod men miste sina stadsprivilegier 1600.

Avaskär var den stad eller handelsplats som låg närmast den svenska gränsen och hade visst skydd av Brömsehus som låg 6 kilometer norr om Avaskär. Mindre förskansningar ska ha byggts upp efter 1436 under de svensk-danska krigen.

Den danska staten ville flytta befolkningen i Lyckå och Avaskär för att satsa på den nyanlagda muromgärdade staden Kristianopol som började byggas år 1600.

Sjuårskriget 1563 -1570

Under mötet i Brömsebro framför Gustav Vasa att han vill ha samma hovmålare som Kristian III, Jacob Binck som kommer till Stockholm till jul samma år.

Det samförstånd som fanns mellan Gustav Vasa och Kristian III skulle inte bestå. 1558 hettade det till mellan Erik XIV, hertig i Kalmar, och hans kusin den blivande danske kungen Fredrik II. När en

svensk båt gått på grund vid Avaskär hade godset blivit plundrat och Avaskärsborna delade på godset. Folk från Söderåkra anlände men blev fördrivna, Eriks egna drabanter blev hånade och smädade. Kung Gustav förbjöd handel mellan Småland o Danmark. Eriks dagliga verksamhet blev länkad till gränsen och den fientliga stämningen växte med spioner och diverse incidenter. Krig bröt ut efter Kung Gustavs död.

Under Nordiska sjuårskriget brände och plundrade båda sidor byar, städer och landsbygd. Sjuårskriget fördes mycket till sjöss där den danska flottan med 5000 man gick under i en storm vid Gotland. 7000 gårdar på den svenska sidan brändes. 1564 inledde Erik XIV en offensiv i Blekinge. Ronneby och Avaskär drabbades hårt medan Lyckå gick med på kapitulation.

Kalmarkriget 1611-13

Under det blodiga Kalmarkriget 1611-1613, som avslutades med freden i Knäred 1613, ledde den 16-årige kronprins Gustav Adolf (senare kung Gustav II Adolf) sin kavallerienhet i ett anfall från Kalmar mot den danska staden Kristianopel, i Blekinge. I gryningen den 26 juni 1611 ska mellan 300 och 1500 ryttare ha ridit in genom stadsporten till Kristianopel kanske förklädda i danska uniformer. Efter att danskarna kapitulerat plundrade svenskarna allt av värde och mördade stora delar av befolkningen. Historikern Lars-Olof Larsson antar att Gustav Adolf valde skogsvägar väster om kustvägen för att kunna överraska. Alltså snarare genom Karsbo än genom Bröms. Det blev ett framgångsrikt elddop för den unge Gustav Adolf. Den danska belägringen av Kalmar kunde han däremot inte avvärja.

Freden i Brömsebro och Roskilde

I september 1644 lämnade Lennart Torstenson Nordtyskland (trettioåriga kriget) med en 16 000 man stark armé, och i januari 1645 hade svenskarna besatt hela Jylland. Detta anfall kombinerades med att svenska trupper samtidigt anföll Blekinge och Skåne.

Efter att Malmö slutligen inneslutits både land- och sjövägen, beslöt den danske kungen Kristian IV (1577-1648) att förhandla om fred. Freden i Brömsebro 1645 (som förhandlades under 6 månader) innebar att Danmark frånträdde Jämtland, Härjedalen samt öarna Gotland och Ösel till Sverige. Freden i Roskilde 1658 innebar att Skånelandskapen dvs. Skåne Halland och Blekinge blev svenska landskap.

Snapphanar

Skånska kriget 1675-1679 drabbade civilbefolkningen i Skånelandskapen mycket hårt. Många bönder valde att stödja den danska invasionsarmén, och bekämpa de svenska soldaterna. Begreppet snapphanar var den svenska statsmaktens benämning på alla dem som av olika skäl gjorde motstånd mot den svenska militärmakten. Den 25 september samma år besattes Kristianopel av en styrka från danska flottan. Kristianopel blev en av snapphanarnas förnämsta stödjepunkter. Staden belägrades av svenskarna. Fästningsverken raserades och borgarna befalldes flytta till andra orter. Befästningen ansågs farlig för Sverige och 1678 utfärdades befallning att intet enda hus skulle få stå kvar.

Gränsen vid Brömsebro hade nu definitivt spelat ut sin roll, och Brömsehus var en ruin som under århundradens lopp skulle bli en gräsbevuxen kulle med vallgravar runt.

Lokal historia och arkeologiska lämningar ?

Blev de danska knektarna lurade?

I denna värld av män intogs Brömsehus (som låg mellan Grämkulla och Brömsebro) genom

”kvinnlig list” tack vare bonddottern Gundla Påfvelsson i Påboda. Hennes far hade ruinerats av de danska fogdarna, hennes två äldre bröder hade dött i striderna med de danska legoknektarna. Hon själv hade blivit förd till fortet för att ”förnöja” fogdarna, ett öde hon delade med andra bondflickor. Men Gundla var en tuff och smart tjej och ställde till med ett ordentlig gästbud – kort sagt hon söp ner de danska knektarna och släppte under tiden in Engelbrekts män genom portstugan.

Samma anekdot förs fram i annan form av Bo Alvemo och av Niklas Natt och Dag.

En svag syndare som sig omvänder. Från Blekingetrakten skrives: Drängen Jonas Olsson tjenade för cirka 20 år tillbaka hos en husbonde i Christianopels köping; och som husbondefolket var af ett gudfruktigt sinnelag, så verkade det äfven på drängen, så att han uppförde sig på oklanderligt sätt, med den påföljd, att han några år derefter fick emottaga ett torpställe, tillhörigt bonden Peter Olsson i Bröms af Christianopels socken. Detta torpställe är beläget i en skogstrakt på öfver en half mils afstånd ifrån Petter Olssons bostad, och här tyckte sig torparen Jonas Olsson hafva fria händer, att kunna hushålla med bondens skog efter eget behag; och han försummade icke heller att till sin fördel år ifrån år hugga virke och skogseffekter af hvarjehanda slag, som sedermera försålles i Christianopels köping, så att han slutligen blifvit en bergad och någorlunda förmögen karl. Emellertid har han nu blifvit hvad man kallar ”andligt sinnad.” Hans samvete har vaknat och han insåg sig icke hafva hanlat rätt med sin husbondes skog, hvilket ledde till det resultat, att en vacker dag i sistl. febr. månad, då P. Olsson anlände till skogen, torparen J. Olsson kom honom till mötes och bjöd honom sina begge dragoxar — ett par stora och vackra kreatur — samt penningar dessutom, såsom ersättning för de skogseffekter, han ifrån P. Olsson på orätt sätt hade sig tillegnat. (Anmärkas bör, att P. Olsson icke ansett J. Olsson vara den skyldige, utan misstänkt helt andra personer, hvadan den förstnämnde gått fri från allt åtal.) P. Olsson visste icke till en början hvad han skulle svara på en sådan framställning, men yttrade slutligen, att om han ville gifva honom den ena oxen, om han ansåge sig hafva skäl dertill, så skulle han dermed vara alldeles nöjd, men då skulle han sjelf komma till P. Olsson med densamma. Morgonen derpå inställde torparen sig ganska riktigt med sin present.

Slättbönder och skogsbönder

En annan gräns än nationsgränsen är den mellan slättland och skog, mellan slättbönder och skogsbönder. En notis från Dagens Nyheter om drängen Jonas Olsson och bonden Peter Olsson i Bröms 1865 är atypisk för vilka motsättningar som kunde finnas. Henrik Berggren och Lars Trädgårdh skrev 2006 tillsammans en bok med titeln ”Är svensken människa?” där de tar sin utgångspunkt från en samläsning av portalkulturpersonligheterna från romantiken, Erik Gustaf Geijer och Carl Jonas Love Almqvist. Båda för fram den fria svenska bonden, unik för Sverige eller åtminstone sällan förekommande i länder som Schweiz och Norge där de geografiska förhållandena underlättar för allmogen att ligga i bakhåll för skattefogdarna. Almqvist talar dock om den svenska fattigdomens betydelse på ett sätt som skiljer sig från Geijers göticism. En stor del av landsbygdsbefolkningen var ofria och arbetade som drängar eller pigor eller var utplacerade i socknen som fattighjon. Det var inte alla socknar i Sverige som hade råd att bygga fattighus. För Geijer och Göticisterna var det självklart att ansluta sig till en historieskrivning där Engelbrekt och Gustav Vasa blev nationalhjältar i rakt nedstigande led.

Gästgivargården

Bröms gästgivaregård fanns från 1600-talet till 1918. Här kunde man byta hästar och vila upp sig. Den gamla vägen från Kalmar genom Blekinge gick över Brömsebo först via Kristianopol/Abrahamsäng till Jämsjö och sedan 1770-talet direkt mellan Bröms och Jämsjö. I slutet av 1800-talet kom järnvägen och konkurrerade ut skjutsverksamheten, som lades ner 1918. Det var dock inte någon städad miljö på gästgivargården. Smålänningar slogs mot Blekingar, och trots att nationsgränsen var borta sedan ett par hundra år fanns fantomsmärtorna kvar från en tidigare epok. Gästgiveriet revs när järnvägen och sedan bilarna tog över och hästskjutsarnas tid var över.

Järnvägsstation och samhälle

1899 invigdes den smalspåriga järnvägen mellan Karlskrona och Torsås. Kring stationen Brömsebo växte det upp ett litet samhälle tre kilometer sydväst om Brömsehus. På 1920- och 30-talen fanns det här flera mindre industrier samt skola, bank och postkontor och telegraf. Bröms var en delad by när Brömseback var nationsgräns mellan Sverige och Danmark. På de gamla kartorna från Laga skifte och Enskifte kan man se att det fanns en bondgård med beteckningen Svenska

Bröms och en med beteckningen Danska Bröms. Dessutom gjordes det mindre justeringar hela tiden. Järnvägen lades ned 1965 och det lilla samhället har sedan dess levt en tynande tillvaro. Tyvärr har den otympliga gränsen levt kvar så att även Brömsebro stationssamhälle delades mellan två kommuner och två län. Vilket inte är till gagn för de nuvarande cirka 200 invånarna.

Svenska Bröms var ett jordbruk som låg norr om bäcken, i Kalmar län medan danska Bröms låg söder om bäcken.

Arkeologisk undersökning ?

Historien om Brömsehus har sina luckor och mycket bygger på partiska källor eller rena skrönor. En arkeologisk undersökning skulle möjligtvis ge svar på frågor om det förekommit några strider kring borgen och om den verkligen brändes ner. Men en sådan låter vänta på sig då det redan finns andra pågående projekt som sväljer alla ekonomiska resurser.

Tungomålstalare och narkomaner

I ett litet samhälle som Brömsebro ställer enstaka avvikande personer till problem. 1922 kom pingströrelsen med sitt tungomålstalande med sin första församling i södra Sverige till Brömsebro. Dagens Nyheters reporter var bekymrad och fick in sin berättelse på tidningens förstasida: *"ett oroscentrum är sålunda Brömsebro på gränsen mellan Småland och Blekinge där smittan för ett par år sedan slog rot."* Församlingsledaren ägnade sig inte bara åt att frälsa själar, på dagarna drev han en möbelindustri - tills han en vacker dag var försvunnen med en större penningssumma.

1997 gjorde Expressen ett nedslag i Brömsebro. Då hade man just blivit av med ett gäng narkomaner som höll till i det gamla stationshuset. Den illegala puben som låg granne med landsfiskalen var nedlagd. Nu var det lugnare än någonsin. Det som visat sig vara mest livskraftigt är Blomlöfs rökeri, nu med fiskrestauranger även i Karlskrona och Kalmar.

Hotspot Karsbo

På 1970-talet – långt innan internetåldern upprättade två lärare en förbindelse per radio mellan Norberg och Torsås. Stig Lönn, tidigare lärare i Karsbo skola i Torsås kommun kunde berätta om Engelbrekt Engelbrektsson och eleverna i Torsås med sin lärare Lars Åstander kvitterade med Dacke – en annan hjälte i vår historia. Och att Engelbrekt var nere i våra bygder 1436 och förstörde det dåvarande danska fästet Brömsehus.

Litteratur

Är svensken människa ?	Henrik Berggren, Lars Trägårdh	2006,2015
Sveriges medeltid	Dick Harrison	2020
Geijerarvet	Lars Lönnroth	2019
Kalmarkriget 1611-1613	Katarina Harrison Lindbergh	2022
Med blod och svärd	Lina Huldén	2008
Den långa medeltiden	Fredrik Charpentier Ljungqvist	2015
Dansk krönika	Knut Haeger	1984
Erik XIV	Katarina Harrison Lindbergh	2022
Nordiska sjuårskriget	Katarina Harrison Lindbergh	2020
Arvet efter Gustav Vasa	Lars-Olof Larsson	2005